

IMMANUEL KANT: PROLEGOMENA KE KAŽDÉ PŘÍŠTÍ METAFYZICE, JEŽ SE BUDE MOCI STÁT VĚDOU

(vybraná pasáž jen a pouze pro účely kurzu)

Tato Prolegomena nejsou určena začátečníkům, ale budoucím učitelům, a ani těm nemají sloužit snad k spořádanému výkladu vědy už hotové, nýbrž k tomu, aby tato věda byla teprve vytvořena.

Jsou učenci, jejichž filozofií jsou dějiny filozofie (jak staré, tak nové); pro ty tato Prolegomena sepsána nejsou. Ti musí počkat, až jiní, kteří se snaží čerpat přímo ze zdrojů rozumu, provedou svou věc, a pak teprve budou na řadě oni, aby podali světu zprávu o tom, co se stalo. Celkem se podle jejich mínění nedá říci nic, co by už nebylo řečeno jindy, a to má ve skutečnosti platit také jako předpověď všeho příštího. Neboť protože lidské rozvažování mnoho století těkalo rozmanitým způsobem po nesčetných předmětech, může se lehce stát, že by se ke všemu novému dalo najít něco starého, co by se mu nějak podobalo.

Mým úmyslem je přesvědčit všechny, jimž stojí za to zabývat se metafyzikou, že je nevyhnutelně nutné, aby prozatím ustali v další práci, aby považovali vše, co bylo dosud vykonáno, za nevykonané, a aby si přede vším jiným položili otázku, zda něco takového jako metafyzika je vůbec možné. Je-li metafyzika vědou, čím to, že se nemůže domoci všeobecného a trvalého uznání jako vědy ostatní? A jestliže vědou není, jak je možné, že se přesto neustále chlubí zdáním vědeckosti a šálí lidskou rozvažovací schopnost nikdy neuhasínajícími, ale také nikdy nesplněnými nadějemi? Ať už tedy chceme dokazovat, že něco víme nebo že nevíme zhora nic, jednou přece musí být o povaze této domyšlivé vědy dovozeno něco jistého; neboť takhle to nemůže nadále zůstat. Zdá se skoro k smíchu, že zatímco každá jiná věda postupuje ustavičně vpřed, v metafyzice, která přece chce být moudrost sama a na jejíž výrok každý čeká jako na věštbu, se točíme stále dokola na jednom místě a nehýbáme se ani o krok dál. Její stoupcí také vydatně prořídli a není vidět, že by ti, kteří se cítí dosti silní, aby vynikli v jiných vědách, chtěli svou slávu hledat v disciplíně, kde si každý, kdo o všech ostatních věcech neví nic, osobuje nepochybný soud, poněvadž v této oblasti vskutku nejsou nasnadě pevné jednotky míry a váhy, umožňující odlišit důkladnost od mělkého žvástu.

Není to ostatně nic tak neslýchaného, že po dlouhém pěstování nějaké vědy, kdy lidé myslí, že se v ní dospělo kdoví jak daleko, si konečně někdo položí otázku, zda a jak je taková věda vůbec možná. Neboť lidský rozum tak rád buduje, že už několikrát vystavěl věž a poté ji zase zbořil, aby viděl, jaké asi by měly být její základy. Nikdy není příliš pozdě stát se rozumným a moudrým; ale dostavuje-li se nahlédnutí pozdě, je pak stále těžší je uplatnit. Ptát se, zda nějaká věda je též vůbec možná, předpokládá, že pochybujeme o její skutečné existenci. Taková pochybnost ale uráží každého, jehož celé jmění spočívá možná v tomto domnělém klenotu; proto ať se ten, kdo takovou pochybnost vypustí z úst, připraví na odpor ze všech stran. Jedni, v pyšném vědomí svého starého majetku, právě proto považovaného za zákonný, budou na něho shlížet s pohrdáním, třímajíce v rukou svá metafyzická kompendia; jiní, kteří nevidí nic, než co je shodné s tím, co už viděli někde jinde, mu nebudou rozumět, a tak všechno zůstane po nějakou dobu při starém, jako kdyby se nebylo přihodilo zhora nic, co by dovolovalo přivodit brzkou změnu nebo v ni alespoň doufat.

Přece však si troufám předpovědět, že samostatně myslící čtenář těchto Prolegomen nejen zapochybuje o tom, co měl doposud za vědu, nýbrž že se nakonec přesvědčí, že podobná věda nemůže

vůbec existovat, aniž se splní zde vyjádřené požadavky, na kterých spočívá její možnost; a protože to se dosud nikdy nestalo, že tedy vlastně žádná metafyzika ještě neexistuje. Jelikož však ani poptávka po ní nemůže nikdy zaniknout¹, protože zájem obecného lidského rozumu je s ní příliš hluboce spjat, čtenář připustí, že před námi nezbytně stojí její úplná reforma či spíše její zrod podle dosud zcela neznámého plánu, ať už se tomu po určitou dobu kdokoli jakkoli vzpírá.

Od Lockových a Leibnizových pokusů, či spíše od samého vzniku metafyziky, kam až sahají její dějiny, nepříhodila se žádná událost, která by mohla mít pro osud této vědy rozhodnější význam než útok podniknutý proti ní Davidem Humeem. Ten sice nevnese do tohoto druhu poznání světlo, ale přece jen vykřesal jiskru, z níž by se bylo mohlo světlo zažehnout, kdyby byla dopadla do vznětlivého troudu, jehož doutnání by se bylo pečlivě udržovalo a rozdmýchávalo.

Hume vycházel hlavně z jediného, avšak důležitého metafyzického pojmu, totiž z pojmu spojení příčiny a účinku (a tedy také z pojmů z něho vyplývajících, jako je pojem síly, činnosti atd.), a nutil rozum, který se zde tváří, jako by byl tento pojem zplodil ve svém lůně, aby náležitě zdůvodnil, jakým právem se domnívá, že něco může být takové povahy, že je-li to kladeno, musí tím být nutně kladeno také něco jiného: neboť tohle říká pojem příčiny. Nakonec nezvratně dokázal, že je pro rozum úplně nemožné myslet si takové spojení a priori a čistě pojmově, neboť v sobě zahrnuje nutnost; nelze však nikterak pochopit, jak jenom proto, že cosi jest, musí také nutně být něco jiného, a jak se tedy dá zavést pojem takového apriorního spojení. Z toho vyvodil, že tímto pojmem rozum sama sebe načisto podvádí, že ho mylně považuje za své vlastní dítko, zatímco je to jen levoboček obraznosti, která, když otěhotněla se zkušeností, podrobila jisté představy zákonu asociace, a takto vzniklou subjektivní nutnost, tj. zvyk, vydává za nutnost objektivní, pramenící z rozumového náhledu. Odtud pak dospěl Hume k závěru, že rozum není vůbec způsobilý taková spojení myslet, byť i jen všeobecně, protože jeho pojmy by pak byly pouhými fikcemi; všechny domněle apriorní rozumové poznatky by pak byly jen nesprávně označenými běžnými zkušenostmi, čímž je řečeno právě tolik, že žádná metafyzika neexistuje ani existovat nemůže².

Byť byl jeho závěr sebeukvapenější a sebenesprávnější, přinejmenším se opíral o zkoumání; a to samo bylo zajisté hodno, aby se zdatné hlavy jeho doby spojily a vyřešily, pokud možno šťastněji, úlohu ve smyslu, jak ji Hume předestřel, z čehož by pak byla vbrzku musela vzejít celková reforma této vědy.

Leč osud, metafyzice odevždy nepříznivý, tomu chtěl, že Hume nebyl nikým pochopen. Člověk se nemůže ubránit jistému trapnému rozčarování při pohledu, jak jeho protivníci jako Reid, Oswald, Beattie a nakonec i Priestley nepostihli jádro jím položené úlohy a tak dalece přehlédli jeho pokyn k nápravě, že vše zůstalo při starém; jako by se nic nebylo stalo: vždy totiž připouštěli to, co právě Hume bral v pochybnost, a naopak vehementně a s velkou neskromností dokazovali to, o čem ho nikdy ani nenapadlo pochybovat. Otázka nezněla, zda pojem příčiny je správný, použitelný a s ohledem na celé poznání přírody nepostradatelný, neboť o tom Hume nepochyboval nikdy; nýbrž zda pojem příčiny je rozumem myšlen a priori a zda tedy má jakousi vnitřní, na veškeré zkušenosti nezávislou pravdivost, a tudíž také širší upotřebitelnost, jež není omezena pouze na zkušenostní předměty, a o tom čekal objasnění a řešení. Mluvil právě jen o původu tohoto pojmu, nikoli o jeho nepostradatelnosti v praktickém životě: kdyby se totiž vysvětlil tento původ, byly by podmínky jeho praktického užívání a rozsahu jeho platnosti vyloučeny už samy od sebe.

¹ Rusticus expectat, dum defluat amnis; at ille/Labitur et labetur in omne volubilis aevum (Horatius). (Prostý venkovan čeká, až řeka přestane téci;ta však nedbá a plyne a plavně poplyne povždy. Epist. 2, 42 n. - Překl.)

² Hume nicméně nazýval metafyzikou samu tuto bořivou filozofii a přikládal jí velkou cenu. "Metafyzika a morálka," říká (v. Essays..., díl IV, s. 214 něm. překl.), "jsou nejdůležitější vědní obory; matematika a přírodověda nemají ani zpoloviny takovou cenu." Ale zde tento pronikavý muž viděl jen negativní užitek, jaký by mělo zmírnění přehnaných nároků spekulativního rozumu, aby se tak odstranilo tolik do nekonečna se vlekloucích a lidstvo matoucích sporů; přitom však ztratil ze zřetele pozitivní škodu vznikající tím, že rozum je zbaven nejdůležitějších perspektiv, podle nichž jedině může naši vůli vytyčit nejvyšší cíl všech jejích snah.

Aby této úloze dostáli, byli by odpůrci onoho znamenitého muže museli proniknout hluboko do povahy rozumu, pokud se zabývá pouze čistým myšlením, což jim nebylo vhod. Vynalezli proto pohodlnější prostředek, jak vzdorovat bez nahlédnutí, tj. odvolali se k zdravému lidskému rozumu. Je to vskutku velký dar nebes mít prostý (či, jak se tomu od nedávné doby říká, přirozený) lidský rozum. Je však nutné prokázat ho činy, uváženým a rozumným myšlením a jednáním, a nikoli tím, že neumíme-li uvést nic chytrého k jeho ospravedlnění, dovoláváme se ho jako nějakého orákula. Odvolávat se na zdravý lidský rozum, když nahlédnutí a věda jsou v koncích, tehdy a ne dříve, to je jeden ze subtilních výmyslů novější doby, jehož pomocí se může i ten nejpustší žvanil klidně měřit s tou nejdůkladnější hlavou a v tomto zápolení obstát. Dokud však si člověk uchová ještě malý zbytek jasné mysli, bude se mít jaksepatří na pozoru, aby sahal po tomto prostředku z nouze. A posvítíme-li si na věc blíže, shledáme, že tato apelace neznamená nic jiného než dovolávat se mínění davu pochvalného potlesku, při kterém se filozof červená, ale populární šprýmař triumfuje a vypíná se. Já bych však přece jen myslel, že Hume si mohl dělat nárok na zdravý rozum právě tak dobře jako Beattie a navíc ještě na to, co Beattie jistě neměl, totiž na rozum kritický, který udržuje onen zdravý rozum v mezích, aby se nepouštěl do spekulací, či pokud je už výslovně o nich řeč, aby si netroufal nic rozhodovat, protože nedovede zdůvodnit své vlastní zásady; jen tak totiž zůstane "zdravým rozumem". Dlát a perlika se mohou snad dobře hodit k přitesávání trámu, ale v mědiryctví musíme užívat jehly. Tak je tzv. zdravý rozum právě tak upotřebitelný jako rozum spekulativní, jenomže každý z nich jiným způsobem: první tehdy, když jde o soudy bezprostředně užívané ve zkušenosti, druhý tam, kde se má soudit obecně, z pouhých pojmů, např. v metafyzice, kde schopnost nazývající samu sebe zdravým rozumem, často ostatně jen per antiphrasin, není vůbec kompetentní pronášet soudy.

Otevřeně doznávám, že to byla právě Humova připomínka, jež mě před mnoha lety poprvé vyrušila z dogmatického spánku a dala mému zkoumání na poli spekulativní filozofie zcela jiný směr. Byl jsem dalek toho, abych se s ním ztotožnil v důsledcích, které vzešly jen z toho, že si svůj problém nepředstavoval v celém rozsahu, nýbrž připadl jen na jeho část, nezpůsobilou poskytnout objasnění bez zřetele k celku. Vyjdeme-li z opodstatněné, třebaže nerozvedené myšlenky, kterou nám zanechal někdo jiný, snad přece můžeme doufat, že jejím rozpracováním dospějeme dále, než kam došel nadmíru bystrý muž, jemuž vděčíme za první jiskru tohoto světla.

Nejprve jsem se tedy pokoušel o to, zda si Humovu námitku nelze představit všeobecně, a brzy jsem shledal, že pojem spojení příčiny s účinkem není zdaleka jediný, pod nímž si rozvažovací schopnost myslí a priori spojení věcí, ba co víc, že metafyzika sestává jen a jen z takových pojmů. Snažil jsem se dobrat jejich počtu, a protože se mi to podařilo, jak jsem si přál, totiž vyvodit je z jediného principu, přistoupil jsem k dedukci těch pojmů, o nichž jsem si byl nadále jist, že nejsou odvozeny ze zkušenosti, jak se obával Hume, nýbrž že pocházejí z čisté rozvažovací schopnosti. Tato dedukce, která se mému pronikavému předchůdci zdála nemožná a která nikomu kromě něho nepřišla ani na mysl, ačkoli zmíněných pojmů kdekdo s důvěrou užíval, aniž se tázal, na čem že se zakládá jejich objektivní platnost, nuže tato dedukce byla to nejtěžší, co kdy mohlo být v zájmu metafyziky vykonáno; a nejhorší na tom je, že mi metafyzika, co jen je z ní vůbec někde dostupné, nemohla při tom poskytnout sebemenší pomoc, poněvadž uvedená dedukce má teprve rozhodnout o její možnosti. Ježto se mi tedy zdařilo vyřešit Humův problém ne jenom v jednom zvláštním případě, ale s ohledem na veškerou schopnost čistého rozumu, mohl jsem postupovat bezpečnými, třebaže stále ještě pomalými kroky, abych nakonec úplně a podle všeobecných principů určil celý rozsah čistého rozumu, a to jak pokud jde o jeho hranice, tak o jeho obsah: čehož právě měla metafyzika zapotřebí, aby mohla budovat svůj systém podle pevného plánu.

Obávám se však, že by to s rozvedením Humova problému do jeho největší možné šíře (totiž v podobě Kritiky čistého rozumu) mohlo dopadnout stejně jako se samotným problémem, když byl poprvé položen. Moje Kritika bude nesprávně posuzována, protože se setkává s nepochopením; nebude se jí rozumět proto, že je sice ochota knihu prolistovat, ale ne ji promyslet; čtenáři nebudou chtít vynaložit na problém tolik úsilí, poněvadž jde o dílo strohé a nesnadno přístupné, odporující všem vžitým pojmům a nadto příliš obsírné. Přiznávám, že je pro mne nečekané, slyšet od filozofa stížnosti na nedostatek popularity a poutavé snadnosti výkladu, když jde přímo o existenci velebného a pro lidstvo nepostradatelného poznání, kterého se nelze dobrat jinak než podle

nejpřísnějších pravidel školské přesnosti a po kterém může sice časem následovat také populární podání, ale nikdy mu nesmí předcházet. Co se však týče jisté nejasnosti, zaviněné zčásti dalekosáhlým rozsahem plánu, při němž si nelze uchovat dobrý přehled o hlavních bodech, o které při zkoumání běží, potud je tedy stížnost oprávněná a já se jí pokusím odpomoci těmito Prolegomeny.

Ono první dílo, jež probírá čistou rozumovou schopnost v celém jejím rozsahu a vymezuje její hranice, zůstává přitom stále základem, k němuž jsou prolegomena pouze jakýmsi průpravným cvičením; neboť kritika musí být jakožto věda systematicky a až do nejmenších podrobností plně vybudována, dříve než lze být i jen pomyslet na to dovolit metafyzice, aby se konstitovala, nebo dělat si na ni třeba jen vzdálenou naději.

Již dávno jsme si zvykli vídat, jak se staré, obnošené poznatky nově vyšňořují tím, že se vyjmou z předchozího kontextu a přizpůsobí se jim systematicky šat podle vlastního libovolného střihu, ale se zcela novými názvy; a nic jiného nebude největší část čtenářů předem očekávat ani od naší kritiky. Leč tato prolegomena je přivedou k náhledu, že je to zcela nová věda, na kterou předtím nikdo ani nepomyslel, jejíž samotná idea byla neznáma a k níž nemohlo být použito nic z toho, co bylo doposud známo, vyjma toliko pokyn, který mohlo dát Humovo pochybování. Hume sám však rovněž neměl tušení o výslovné možnosti takové vědy, nýbrž aby svou loď dostal do bezpečí, vyvlekl ji na písčitou pláž (skepticismu), kde může zůstat ležet a shnit, zatímco u mne jde naopak o to, abych jí dal lodivoda, který by - vybaven zevrubnou mořskou mapou a kompasem - mohl řídit loď podle spolehlivých zásad kormidelnického umění, odvozených ze znalosti zeměkoule, a bezpečně ji dovést, kam uzná za dobré.

Přístupovat k nové vědě, stojící zcela osamoceně a jediné svého druhu, s předsudkem, jako bychom ji mohli posuzovat na základě domnělých znalostí nabytých jinak, ačkoli právě o jejich reálném obsahu je třeba nejprve zcela pochybovat, to nevede k ničemu jinému, než že se člověk domnívá všude nalézat to, co už stejně zná, poněvadž mu výrazy zní nějak povědomě; jenomže mu vše musí připadat znetvořené, protismyslné a nesrozumitelně popletené, poněvadž podkládá myšlenkám autorovým své vlastní smýšlení, které se mu dlouhým zvykem stalo přirozeností. Ale obšírnost díla, pokud tkví v samotné vědě, a ne v jejím podání, jakož i nevyhnutelně s tím spojená nezáživnost a školská důkladnost, to jsou vlastnosti, které sice mohou být věci samé nadmíru prospěšné, zato však knize musí uškodit.

Není sice každému dáno psát s takovou zevrubností a přitom poutavě jako David Hume, nebo tak důkladně a zároveň elegantně jako Moses Mendelssohn; avšak populárnost bych byl mohl (jak si namlouvám) svému výkladu snadno propůjčit, kdyby mi bylo šlo jen o to, rozvrhnout plán, ale jeho provedení svěřit jiným, a kdyby mi neleželo na srdci blaho vědy, kterou jsem se tak dlouho zabýval; vždyť k tomu koneckonců patřilo mnoho vytrvalosti, ba nemálo sebezapření vzdát se svodu rychlejšího a vlídného přijetí za cenu sice pozdního, ale zato trvalého souhlasu.

Koncipování plánů je nejčastěji bujně a vychloubačně počínání ducha, jímž si člověk dodává zdání tvořivého génia, když vyžaduje, co sám nedokáže, haní, co nedovede udělat nijak lépe, a ohlašuje věci, o nichž sám neví, kde by byly k nalezení; a přece by už i k pouhému důkladně rozvrženému plánu všeobecné kritiky rozumu patřilo cosi víc, než se snad obvykle předpokládá, kdyby se neměl stát, jak to bývá, pouhou proklamací zbožných přání. Avšak čistý rozum je sféra tak oddělená a v sobě samé tak naveskrz skloubená, že nelze zavadit o jedinou její část, aniž se dotkneme všech ostatních, a nedá se v ní nic pořídit, aniž jsme předem stanovili pro každou část její místo i její působení na části jiné; jelikož mimo rozum není nic, co by mohlo náš soud vnitřně opravit, závisí tedy platnost a užívání každé složky rozumu na jejím poměru k ostatním složkám uvnitř rozumu samého, tak jako může být při skladbě ústrojného těla účel každého údu odvozen pouze z úplného pojmu celku. Proto lze o takové kritice říci, že není nikdy spolehlivá, dokud není provedena zcela a až do nejmenších prvků čistého rozumu, a že tedy v sféře rozumové schopnosti musíme mít určeno a zjištěno buď všechno, nebo nic.

Ačkoli tedy pouhý plán, který by kritice čistého rozumu předcházel, by byl nesrozumitelný, nespolehlivý a zbytečný, je naproti tomu o to užitečnější, následuje-li až po ní. Tím se totiž ocitáme v situaci, kdy lze přehledně vidět celek, jedno po druhém přezkoumat hlavní hlediska, o něž při této vědě běží, a leccos vyložit lépe, než se to dalo učinit při prvním sepisování díla.

Zde je tedy takový plán, vyhotovený podle dokončeného díla, který teď smí být proveden analytickou metodou, kdežto dílo samo muselo být sepsáno výlučně syntetickým způsobem, aby tak bylo možno zřetelně ukázat přirozené skloubení všech článků této vědy jakožto strukturu zcela specifické poznávací schopnosti. Ten však, komu i tento plán, který předesílám každé příští metafyzice jako výklad předpokladů (Prolegomena), bude připadat nejasný, ať laskavě uváží, že není zrovna nutné, aby každý studoval metafyziku; že existuje ne jeden talent, který docela dobře prospívá v solidních, ba i hlubokých vědách, které se více přibližují názornosti, i když se mu nechce dařit bádání v oboru výlučně odtažitých pojmů; a že člověk musí v takovém případě obrátit své nadání k jinému předmětu; že však ten, kdo se pustí do posuzování metafyziky, ba dokonce do jejího budování, musí nezbytně dostát požadavkům, které zde klademe, ať již se to stane tak, že přijme moje řešení, nebo že je od základu vyvrátí a dosadí místo něho řešení jiné - neboť odmítnout ho prostě nemůže - a že konečně ona tolik haněná nejasnost (tímto slovem se obvykle zakrývá vlastní pohodlí nebo nechápavost) má také svou užitečnou stránku: neboť všichni ti, co vůči ostatním vědám zachovávají opatrné mlčení, mluví o otázkách metafyziky jako zasvěcení znalci a směle o nich rozhodují, poněvadž jejich nevědomost zde zřetelně kontrastuje s věděním jiných, zato však teprve s pravými kritickými zásadami, o nichž lze proto vděčně a pochvalně říci:

Ignavum, fucos, pecus a praesepibus arcent.³ Vergilius.

³ Odhánějí od úlů trubce, tu zahálčivou čeládku. (Georgica IV, 168.) Překl.